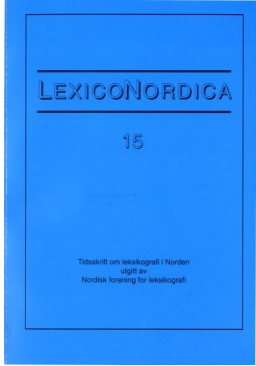

LexicoNordica

Titel:	Ordboksbruk i skolen – praksis og perspektiv Utnytting av einspråklege ordbøker i norskfaget i den vidaregåande skolen	
Forfatter:	Knut E. Karlsen og Dagfinn Rødningen	
Kilde:	LexicoNordica 15, 2008, s. 93-114	
URL:	http://ojs.statsbiblioteket.dk/index.php/lexn/issue/archive	

© LexicoNordica og forfatterne

Betingelser for bruk af denne artikel

Denne artikel er omfattet af ophavsretsloven, og der må citeres fra den. Følgende betingelser skal dog være opfyldt:

- Citatet skal være i overensstemmelse med „god skik“
- Der må kun citeres „i det omfang, som betinges af formålet“
- Ophavsmanden til teksten skal krediteres, og kilden skal angives, jf. ovenstående bibliografiske oplysninger.

Søgbarhed

Artiklerne i de ældre LexicoNordica (1-16) er skannet og OCR-behandlet. OCR står for 'optical character recognition' og kan ved tegngenkendelse konvertere et billede til tekst. Dermed kan man søge i teksten. Imidlertid kan der opstå fejl i tegngenkendelsen, og når man søger på fx navne, skal man være forberedt på at søgningen ikke er 100 % pålidelig.

Knut E. Karlsen & Dagfinn Rødningen

Ordboksbruk i skolen – praksis og perspektiv Utnytting av einspråklege ordbøker i norskfaget i den vidaregåande skolen

In the light of curricula in compulsory school and upper-secondary school the authors have investigated how monolingual dictionaries are exploited in Norwegian mother tongue teaching in upper-secondary school by questionnaires from 111 mother tongue teachers. The investigation reveals that 86 percent of the teachers provide training in dictionary use, but that the attention is mainly given to formal information such as spelling and flexion. An investigation of the textbooks used in mother tongue teaching shows that dictionary use is no subject, not even when the matter strongly invites to this.

1.0. Innleiing

Vi veit at det er ein stor marknad for ordlister og ordbøker i Noreg. Dels har dette med ei ålment stor interesse for mål og målbruk å gjere, men den noko spesielle språksituasjonen vår spelar truleg ei hovudrolle her. Behovet for ordbøker blir stort i eit land med to offisielle skriftspråk (bokmål og nynorsk) som liknar kvarandre mykje, og der valfridomen er etter måten stor i begge målformene når det gjeld val av eksemplis ord, bøyings- og stavemåtar.

Ordlister blir rekna for viktige hjelpemiddel i skolesamanheng, også i morsmålet, men systematisk innhenta kunnskap om kva slags bøker som blir nytta, korleis ein nyttar dei og kvifor, har vi ikkje mykje av. Kva nytteverdien av ordboksbruken i røynda er, kan vi heller ikkje sjå har fått mykje merksemd. Det er derfor eit lite utforska felt vi gjev oss inn på i denne artikkelen, der vi ved sida av å presentere resultatata av ei undersøking vi har gjort, heilt stutt gjer oss nokre tankar om kvifor det er viktig å få betre innsyn i korleis skolen nyttar ordlister og ordbøker.

2.0. Tidlegare forskning

Som Svensén (2004:534f) kan ein isolere ulike delområde av brukarforskinga. Til dømes kan ein skilje mellom undersøkingar som fokuserer på kva som skjer når språkbrukaren støyter på eit problem og bestemmer

seg for å bruke ordboka til å løyse problemet (konsultasjonsprosessen), og undersøkingar som fokuserer på kompetansen til ordboksbrukaren og korleis denne kompetansen kan betrast gjennom undervisning (ordboksdidaktikk). Undersøkingar av den første typen har gjerne til formål å endre ordboka for å gjere ho enklare å bruke, mens den andre typen vil endre ordboksbrukaren. Undersøkinga vår fell i den siste kategorien ved å avdekkje i kva grad og korleis ordbøker/ordlister blir brukte i norsk-opplæringa.

Wiegand (1977) omtalte ordboksbrukaren som den kjende ukjende. Etter Wiegands kritikk av leksikografisk forskning er det gjort mange brukarundersøkingar, så utsegna er ikkje like gyldig i dag. Svensén (2004:533f) slår fast at mykje av brukarforskinga har hatt fokus på ordbøker for L2-innlæring. Éin grunn til denne slagsida er at det nettopp er i undervisningssamanheng ein har tilgang til informantar som skal til for å gjennomføre meiningsfulle brukarundersøkingar. Men sjølv om mange av dei brukarundersøkingane som er gjorde, har studentar og elevar som informantar, fell dei likevel utanfor vårt forskingsfelt i denne undersøkinga. Vårt fokus er korleis *einspråklege* ordbøker blir utnytta i *norsk-opplæringa* i skolen, men dessverre finst det framleis få vitskapelege studiar med dette perspektivet.

Når det gjeld pedagogiske tilnærmingar til korleis (einspråklege) ordbøker kan (ut)nyttast i skolen, har vi funne svært lite på feltet. Dei arbeida vi har funne i Norden, er summarisk behandla i Rødningen og Karlsen (2008). Ei ny undersøking som ikkje er nemnd der, er Jansson (2007), som krev ein særskild omtale. Forfattaren inviterer til didaktisk refleksjon over ordlistebruk og rettskrivingsopplæring i nynorsk som sidemål (jf. kap. 4.3) i vidaregåande skole. Ho har undersøkt ordlistebruk og rettskriving hos 19 elevar i ein andreklasse på vidaregåande skole, allmennfagleg studieretning. Gjennom å samanlikne tekstar skrivne ved hjelp av ordliste med tekstar skrivne utan hjelp av ordliste, kan ho slå fast at det gjennomsnittlege talet på rettskrivingsavvik går ned frå 20 til 12 når elevane får bruke ordliste. Undersøkinga er supplert med samtalar med klassen, opplysningar frå elevloggar og spørjeskjema, slik at ho gjev eit godt bilete av kva for strategiar desse elevane vel når dei bruker ordliste i arbeidet med tekstar på sidemålet.

Eit gammalt arbeid som tek opp korleis einspråklege ordbøker kan utnyttast i klasserommet, er Underhill (1985). Som engelsklærar for studentar som ikkje har engelsk som morsmål, diskuterer han korleis einspråklege ordbøker for elevar/studentar kan integrerast i språkundervisninga både når det gjeld staving, uttale, grammatikk og tyding. Forfattaren meiner det er mange fordelar ved å bruke einspråklege ordbøker

også for studentar med anna morsmål enn engelsk, og kjem òg inn på korleis problema ved å forlate den tospråklege ordboka kan møtast. Han kjem med konkrete tips til korleis den einspråklege ordboka kan brukast i klasserommet.

3.0. Læreplanar

Korleis eit emne innanfor eit fag er dekt i læreplanen, har truleg mykje å seie for kva plass emnet får i undervisningskvardagen. Det ser ut til at koplinga mellom læreplan og læreverk i norskfaget i Noreg er sterkare i dag enn tidlegare. Lærebokforfattarane nærles læreplanane når dei lagar nye læreverk, og trenden er at ein gjev opp kva del av læreplanen som er dekt i dei enkelte kapitla (jf. t.d. Dahl ofl. 2006 og Jansson ofl. 2007). At tilnærminga i læreboka (og læreplanen) i sin tur vil påverke prioriteringa til læraren, bør ikkje overraske nokon. Kva krav læreplanane for grunnskolen og vidaregåande opplæring i morsmålsfaget i dei skandinaviske landa set til bruk av ordbøker eller ordlistar, er behandla i Rødningen og Karlsen (2008). Der går det fram at det er stor skilnad landa imellom når det gjeld i kor stor grad læreplanane legg vekt på bruk av ordbøker i undervisninga. Dei danske planane (Fælles mål, 2003 og Vejledninger og læreplaner til fagene i de gymnasiale uddannelser, Det danske Undervisningsministeriet) skil seg ut ved å leggje vekt på at elevane skal bruke ordbøker på så å seie alle trinn i grunnskolen. Dei norske læreplanane (Kunnskapsløftet 2006, Det norske utdanningsdirektoratet) og spesielt dei svenske (Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet ofl., Det svenska Skolverket) stiller få eller ingen konkrete krav til bruk av ordbok eller ordliste i norskfaget resp. svenskfaget, korkje i grunnskolen eller i vidaregåande utdanning.

4.0. Undersøking om bruk av ordbok i vidaregåande skole

4.1. Bakgrunn

Sidan dei norske læreplanane seier så lite om bruk av ordbok eller ordliste i norskfaget, har vi grunn til å tru at praksis på dette området varierer mykje. Det burde liggje eit stort læringspotensiale i å få til ein større og meir systematisk, medviten og effektiv ordboksbruk i skolen, men skal ein gjere gode, målretta tiltak i den retninga, er det viktig å få kartlagt praksis. Vi meiner feltet bør opnast for meir forskning, og dette er ein av dei viktigaste grunnane til at vi hausten 2007 gjennomførte ei undersøking om ordboksbruk i vidaregåande skole. Vi ønskte å finne ut

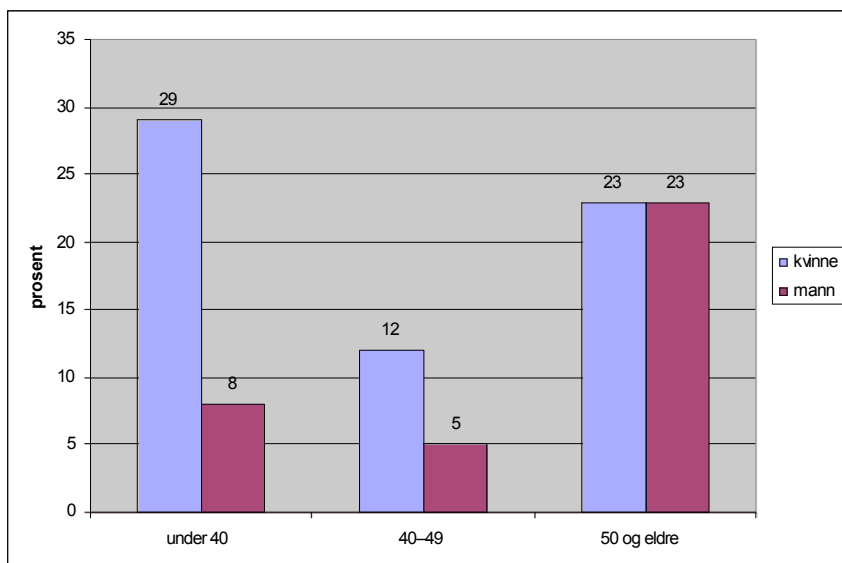
korleis norsklærarane lærer opp og rettleier elevane i bruk av ordbøker og/eller ordlister.

Valet av informantar frå den vidaregåande skolen er ikkje tilfeldig. Vi har ei tid jobba med spørsmål kring korleis Norsk Ordbok kan bli (meir) nytta til skoleformål. Dermed er det interessant å få kartlagt kva for haldningar og undervisningspraksis norsklærarar har når det gjeld ordbøker. Norsk Ordbok er i hovudsak ei vitskapleg ordbok og kan bli vel utfordrande for elevar i grunnskolen. Pedagogisk tilrettelegging må til i alle fall, men det er helst frå og med vidaregåande skole elevane kan ha noko større nytte av ordboksverket.

4.2. Om undersøkinga og informantane

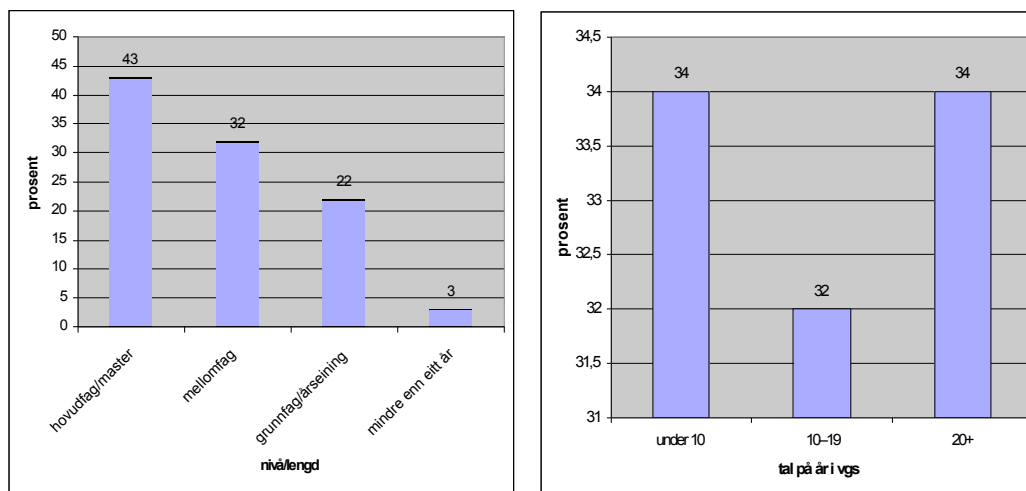
Undersøkinga vart gjort ved hjelp av eit spørjeskjema med 8 spørsmål. Informantane er anonyme, men vi bad dei oppgje kjønn, alder, utdanning og erfaring, i tillegg til namnet på fylket dei arbeider i. Spørsmåla var ei blanding av avkryssings- og utfyllingss spørsmål. Skjemaa vart delte ut og samla inn att av ein kontaktperson i norskkollegiet på kvar skole. Vi har såleis ikkje vore i direkte kontakt med informantane, sjølv om namna, adressene og telefonnumra våre er oppgjevne på skjemaet.

Totalt omfattar undersøkinga 111 lærarar ved 12 skolar i 11 ulike fylke. I underkant av 60 % av informantane kjem frå Austlandet og Nord-Noreg, medan resten fordeler seg om lag likt på Sørlandet, Vestlandet og Trøndelag.

FIGUR 1. Alder og kjønn på informantane

Dei 111 informantane er norsklærarar i det studieførebuande programmet i vidaregåande skole. Dei fordeler seg prosentvis på kjønn og alder som vist i figur 1. Vi ser at det er ei overvekt av kvinner (64 %) og ein forholdsvis høg del (46 %) informantar over 50 år. Som vi ser, er kvinneoverskotet særleg stort i den yngste gruppa. Kjønnfordelinga er elles litt jamnare blant dei som har hovudfag/master samanlikna med dei som har lågare fagkompetanse.

FIGUR 2. Utdanningslengd og undervisningserfaring på informantane

Når det gjeld utdanning, ser vi av figur 2 at 75 % av lærarane har ein kompetanse i norsk tilsvarende minst mellomfag (eitt og eit halvt års studium ved universitet eller høgskole). Svært få har mindre enn eitt års utdanning i faget. Med omsyn til kor lenge dei har undervist i skolen, er fordelinga ganske jamn mellom gruppene. To av tre har undervist i meir enn 10 år. Ei solid overvekt av informantane kan dermed karakteriserast som erfarne og høgt utdanna lærarar.

4.3. Spørjeskjemaet

Vi utarbeidde eit spørjeskjema med 8 spørsmål (jf. vedlegg s. xxx). I og med at skjemaet hadde ein del opne svarmoglegheiter, har vi til ein viss grad måtta tolke svara og dele dei inn i kategoriar for å få presentert resultatane på ein meningsfull måte. Det er alltid ein risiko for at nyansar kan gå tapt ved slik kategorisering, og ikkje alle utsegnene i svara har vore like lette å tolke. Her ville oppfølgjande djupintervju ha vore eit godt supplement, men det har vi ikkje hatt høve til å gjennomføre. Har

vanskane vorte for store, har vi måtta bruke kategorien 'ikkje svara', men det er ikkje veldig mange døme på dette.

Dei 8 spørsmåla speglar det vi var mest interesserte i å finne ut om informantane. Med det første spørsmålet ønskte vi å finne ut kven og kor mange som ikkje driv opplæring eller rettleiing i ordboksbruk i det heile tatt. Dei siste sju spørsmåla var berre mynta på dei som driv slik rettleiing eller opplæring. Det var spørsmål om kvifor, kor ofte, kor mykje og korleis dei held på med dette. Vidare ville vi vite om det var forskjell i rettleiingspraksisen avhengig av om elevane skriv bokmål eller nynorsk. Bakgrunnen for det er den norske språksituasjonen med to sidestilte målformer (bokmål og nynorsk), som gjer at elevane i vidaregåande utdanning vel eit hovudmål. Den andre målforma blir sidemål for eleven. I 2007 var det 13,7 % av elevane i grunnskolen som hadde nynorsk som opplæringsmål (Statistisk sentralbyrå 2007). I samfunnet elles reknar ein med at nynorskbrukarane utgjer om lag 12 % (Vikør 1993:55). Majoriteten har altså nynorsk som sidemål, og tilhøvet mellom dei to målformene elles i samfunnet, ikkje minst i media, gjer at nynorsk ikkje på nokon måte er internalisert for dei fleste elevane. Både leksikalske og morfologiske forskjellar mellom bokmål og nynorsk må lærast, og ordboka/ordlista blir oppfatta som eit viktig hjelpemiddel for dei fleste elevane i denne prosessen. Vi ville også vite kva slag informasjon lærarane meinte elevane har størst nytte av i ordbøkene som blir brukte, i tillegg til om det var informasjon som lærarane sakna i bøkene. Til sist ba vi informantane oppgje kva for ordbøker dei bruker eller har brukt i undervisninga. Alle spørsmåla spesifiserte at dei galdt både ordbøker og ordlister, nettbaserte så vel som papirbaserte.

4.4. Resultat

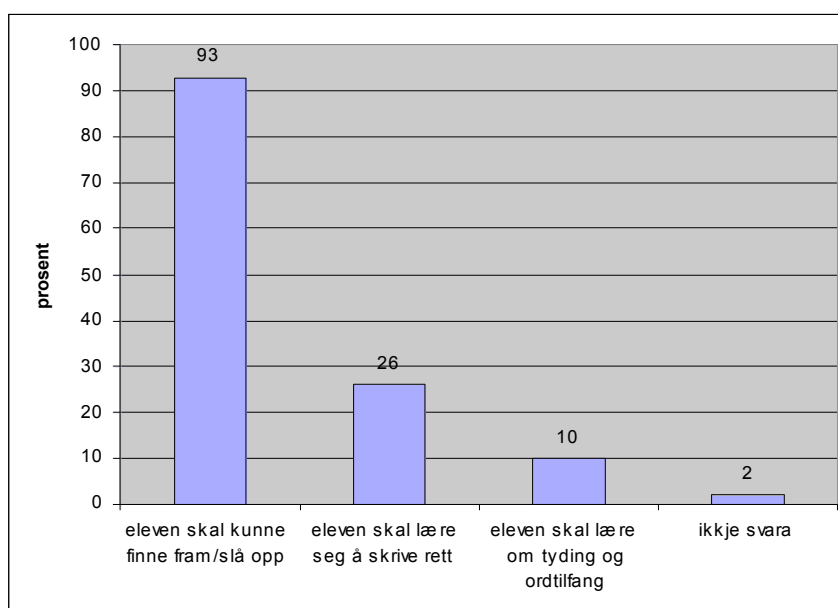
Spm 1: Driv du aktiv rettleiing/opplæring i bruk av ordbok/ordliste (papirbaserte eller nettbaserte) blant elevane?

86 % av informantane gav opp at dei driv opplæring/rettleiing i bruk av ordbøker, mens 14 % av lærarane, 15 informantar, gav opp at dei ikkje driv opplæring. Av desse er 10 menn, og 9 er meir enn femti år gamle. Som grunngeving sa 8 av desse lærarane at det ikkje er behov for opplæring, mens 3 gav opp at elevane ikkje har ordbok eller ikkje har interesse for å bruke ordbok.

Dei som oppgav at dei ikkje driv opplæring/rettleiing i ordboksbruk, er ikkje med vidare utover i presentasjonen av resultatane. Dei komande resultatane blir altså rekna ut frå eit grunnlag på 96 informantar.

Spm 2: Kvifor driv du opplæring/rettleiing i bruk av ordbøker/ordlister (papirbaserte eller nettbaserte)?

Dette var eit ope spørsmål, så dei tre svarkategoriene som er vist i figur 3, er essensen av det lærarane sjølve har formulert. Heile 93 % av lærarane gav ei reint instrumentell forklaring: Elevane skal lære å bruke ordboka, altså lære å finne fram til relevante opplysningar der. 26 % gav opp at dei driv med rettleiing fordi elevane skal lære rettskriving, mens berre 10 % nemner kunnskap om tyding og ordtilfang. (Mange har gjeve opp fleire grunnar, derfor overstig prosenttalet 100.)

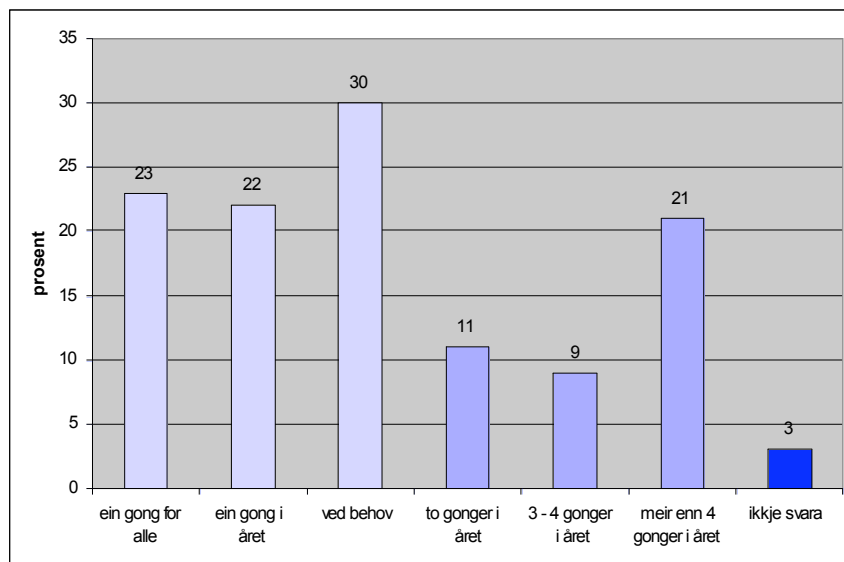

FIGUR 3. Grunnar til at lærarar driv med rettleiing i ordboksbruk

Spm 3: Kor ofte og kor mykje driv du rettleiing/øving i ordboks-/ordlistebruk (papirbaserte eller nettbaserte) blant elevane?

Dette var også eit ope spørsmål, og svara gjer at vi berre kan seie noko om frekvens, og ikkje noko om kor mykje tid lærarane bruker på rettleiinga. Vi kan skilje ut to kategoriar under fellesnemnaren "sjeldan" ("ein gong for alle" (dvs. éin gong i løpet av dei tre åra i vidaregåande utdanning, typisk første semester første året) og "ein gong i året" (i

tillegg til sekkeposten ”ved behov”). Eit fleirtal av lærarane hamnar i kategorien ”sjeldan”, som vist i figur 4. Ein nærare analyse av individa i denne gruppa viser at det er ei overvekt av eldre mannlege lærarar.

FIGUR 4. Frekvens for rettleiing/øving i ordboksbruk

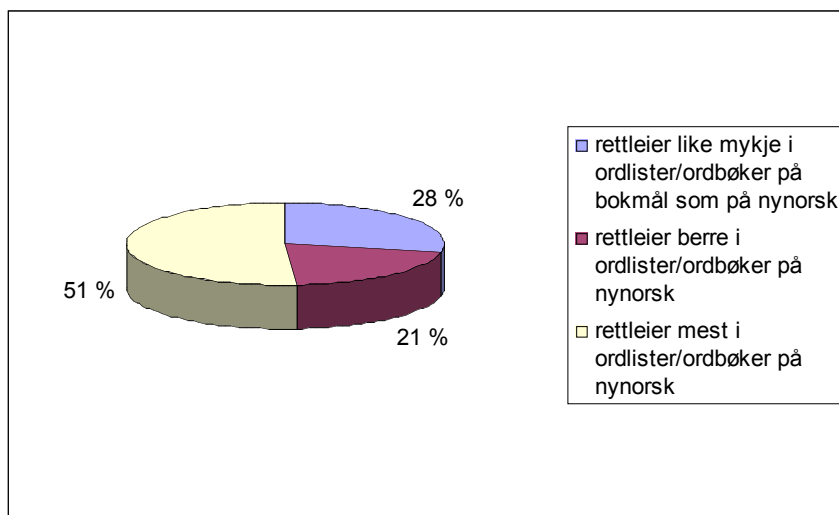
Spm 4: Korleis gjer du dette [driv opplæring]?

Svaralternativa var *Går gjennom forklaringa/innleiinga i ordboka/ordlista*, *Driv praktiske oppslagsøvingar (spesifiser)*, og *Anna (spesifiser)*. 71 % kryssa for det første alternativet medan heile 90 % hevda at dei driv øvingar med oppslagsord. Mange driv ein kombinasjon av desse metodane. Spesifiseringa synte elles at berre 4 % ser ut til å drive med nettbaserte øvingar.

Spm 5: Er det forskjell i rettleiingspraksisen din mellom nynorskordbøker/-ordlister og bokmålsordbøker/-ordlister?

Her hadde vi svaralternativa *ja* og *nei*, med tilleggsspørsmålet *Kva består denne forskjellen i?* for dei som svara ja. Diagrammet i figur 5 syner at 72 % av lærarane gav opp at dei skil i rettleiinga i ordboksbruken mellom målformene anten ved at dei *berre* rettleier i ordbøker/ordlister på nynorsk (21 %), eller ved at dei rettleier *mest* i ordbøker/ordlister på nynorsk (51 %). Går ein inn i talmaterialet, viser det seg at det er eitt fylke (éin skole) som skil seg ut: Det er Møre og Romsdal der

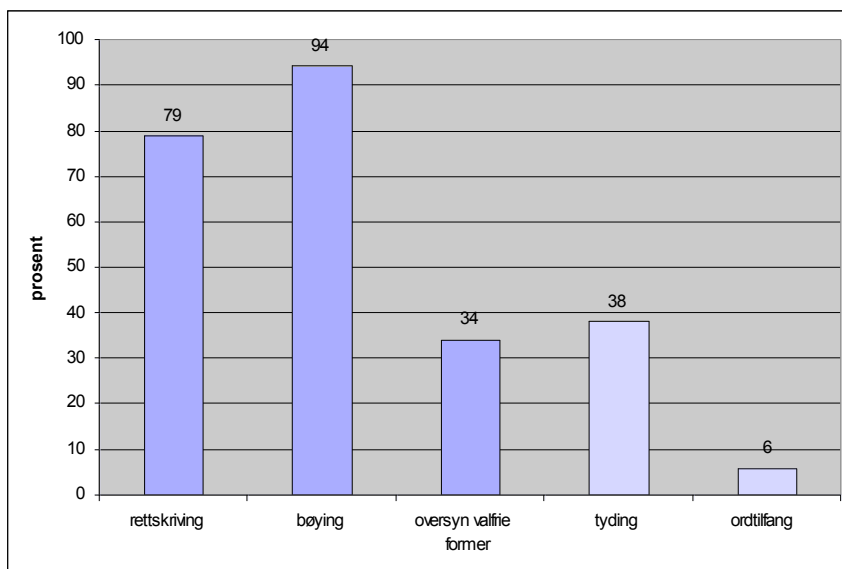
majoriteten (71 %) av lærarane ikkje skil mellom rettleiing i bokmåls- og nynorsk- ordbøker/-lister. Det må sjåast i samanheng med at hovudmålet for fleirtalet av desse elevane sannsynlegvis er nynorsk, mens det truleg er bokmål for dei aller fleste elevane ved dei andre skulane.

FIGUR 5. Forskjell i rettleiingspraksis mellom ordlister/ordbøker på bokmål og nynorsk

Spm 6: Kva informasjon meiner du elevane har mest nytte av i dei ordbøkene/ordlistene (papirbaserte eller nettbaserte) som du bruker i undervisninga i norskfaget?

Dette var eit lukka spørsmål i undersøkinga, men med høve til å spesifisere eigne kategoriar. Som figur 6 viser, er det stor interesse for det vi kan kalle formell informasjon. Eit stort fleirtal av lærarane gav opp rettskriving (79 %), bøyning (94 %) og oversyn over valfrie former (34 %) som den informasjonstypen elevane har mest nytte av. Når det gjeld informasjon frå det ein kunne kalle for innhaldssida i ei ordbok, gav 38 % av lærarane opp tyding og 6 % gav opp ordtilfang som den informasjonstypen elevane har mest nytte av.

FIGUR 6. Informasjonstypar som elevane har mest nytte av (etter lærarens meining)

Spm 7: Er det noko du saknar i dei ordbøkene/ordlistene (papirbaserte eller nettbaserte) du bruker i undervisninga?

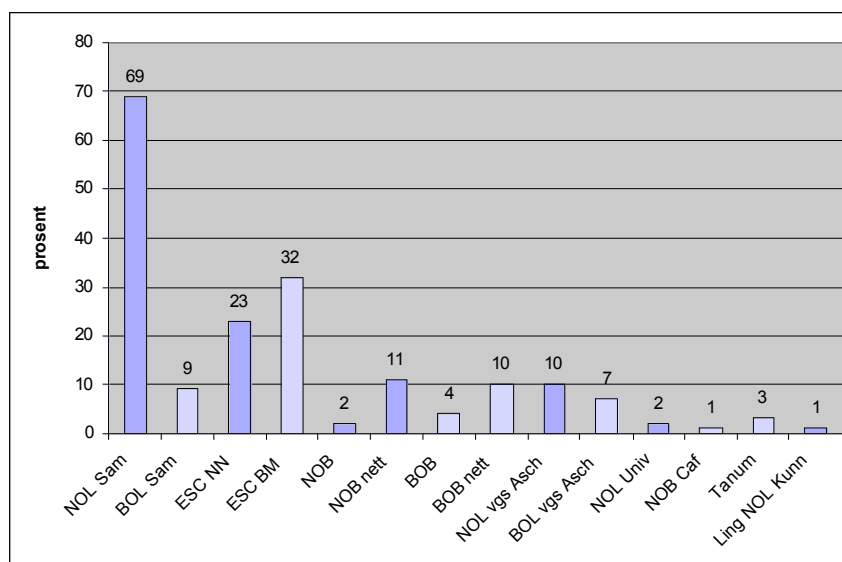
Her kunne informantane svare ja eller nei, med høve til å spesifisere for dei som svarta ja. 61 % av lærarane svarta nei. Dei er altså fornøgdde med dei ordbøkene/ordlistene dei bruker, og saknar ingenting. 25 % gav opp at dei saknar noko (14 % svarta ikkje), og noko forenkla ser oversikta over manglar ut som i tabell 1:

TABELL 1. Oversikt over kva lærarane saknar i ordbøkene dei nyttar

<i>sakn i ordbøkene</i>	<i>absolutte tal</i>
større/betre lister bm > nn	8
betre grammatisk merking	4
fleire grammatiske reglar	4
informasjon om å slå opp	2
forklaring av fleirordsuttrykk	1
liste over typiske feil	1
fleire praktiske oppgåver	1
liste over sterke verb	1
meir etymologi	1

Spm 8: Kva for ordbøker/ordlister (tittel, forlag, ev. nettordbok) bruker du / har du brukt i undervisninga?

Svara på spørsmålet er oppsummerte i figur 7. Vi ser at ordbøker/ordlister på nynorsk er meir utbreidde enn ordbøker/ordlister på bokmål. Det samla talet for ordbøker/ordlister på nynorsk (mørk søyle) er 119 %, mens tilsvarende tal for bokmålsordbøker/-ordlister er 65 %. Når det gjeld nynorsk, er det *Nynorsk ordliste* (Samlaget) som dominerer marknaden, mens *Escolas ordbok: bokmål* er den mest brukte bokmålsordboka. Vidare kan ein merke seg at eigentlege ordbøker blir svært lite nytta. Eittbinds handordbøker som *Nynorskordboka* og *Bokmålsordboka* er det berre eit fåtal som bruker, mens nettversjonen av desse ordbøkene er noko meir nytta.

FIGUR 7. Ordbøker/ordlister som blir nytta i norskfaget i vidaregåande utdanning i Noreg (mørk søyle = nynorsk, lys søyle = bokmål. Sjå kjeldelista for forklaring av forkortingar)

4.5. Drøfting av resultatane

Vi vil understreke at dette er ei undersøking av korleis *lærarane* underviser og rettleier i bruk av ordlister og ordbøker i skolen. Av resultatane kan vi ikkje seie noko direkte om korleis elevane nyttar seg av ordbøkene sine, men den erfaringa artikkelforfattarane sjølve har med norskundervisning på ulike nivå i det norske utdanningsløpet, tyder

ikkje på at elevane bruker ordbøker og ordlister på nemnande annan måte enn det resultatet av undersøkinga kan tyde på.

111 informantar er ikkje noko veldig høgt tal, men dei utgjer 68 % av alle som fekk utdelt skjemaet. Det er ein bra svarprosent på ei slik undersøking. Den geografiske spreinga på informantane er også god. Derimot er utvalet litt skeivt med tanke på kjønns- og aldersfordeling. Kvinner utgjorde 45,6 % av lærarane i vidaregåande skole i 2003 (Statistisk sentralbyrå 2004a), medan dei utgjer nesten to tredelar av våre informantar. Aldersgruppa under 40 år er også litt overrepresentert i undersøkinga, med 37 %. Dei utgjorde 21,1 % av lærarane i den vidaregåande skolen i 2003 (Statistisk sentralbyrå 2004b).

Vi trur svara i undersøkinga er pålitelege. Informantane er heilt anonymiserte i spørjeskjemaet. Dei har ikkje vore under observasjon under utfyllinga og la skjemaet i ein umerka konvolutt som dei lukka etter at dei var ferdige. Vi har såleis lagt stor vekt på å eliminere ei vanleg feilkjelde ved denne typen undersøkingar, det at informantane tilpassar svara etter situasjonen.

Nokre tendensar som kjem fram i resultatet, treng ein kommentar. På eit par punkt ser det ut til at det kan vere systematiske skilnader i svara etter kjønn og alder. Det gjeld dei som seier dei ikkje driv opplæring eller rettleiing, og dei som gjer det "sjeldan". I begge tilfella har vi ei overvekt av eldre mannlege lærarar. Her er det viktig å hugse på at talet på informantar er lågt, spesielt dei som ikkje driv opplæring eller rettleiing. Vi kan derfor i beste fall snakke om ein tendens, men han er interessant med tanke på at både menn og eldre relativt sett er underrepresenterte i undersøkinga vår.

Under spørsmål 6 har 35 % av lærarane gjeve opp "oversikt over valfrie former" som ein kategori elevane har mest nytte av i ordbøkene/-listene. Vi ser at dette er ein problematisk kategori fordi det er uklart kva som ligg i uttrykket "valfrie former". Mest sannsynleg dreier det seg om valfrie stavemåtar og bøyingsformer, og då vil det seie at svaralternativa "rettskriving" og "bøying" er enno meir dominerande i materialet enn tala våre viser. Men nokre informantar kan også ha meint at det er nyttig å vite kva for ord det er lov å bruke, ev. som synonym til andre ord. I så fall kan det gjere at det reelle prosenttalet for svaralternativet "ordtilfang" kan vere større enn figur 7 viser.

Lista over sagn i ordbøkene, vist i tabell 1, seier truleg lite om systematiske manglar ved norske ordlister eller ordbøker. Inntrykket vårt her er at lærarane i liten grad er klar over marknaden av ordlister/ordbøker og forskjellane mellom ordlistene/ordbøkene som finst. Mange kunne bøtt på mangelen ved å byte ordbok/ordliste. Eit par av momenta

som blir nemnde under manglar, høyrer knapt nok heime i ordboka/ordlista.

4.6. Oppsummering og konklusjon

Vårt materiale tyder på at norsklærarane i vidaregåande skole først og fremst rettleier i bruk av ordliste, og det fremste siktemålet er at elevane skal kunne bruke ordlista rett og funksjonelt. Kan hende er dette ein tankekross all den tid vi her snakkar om ein kompetanse som elevane etter Kunnskapsløftet 2006 skal ha allereie etter sjuande klasse i grunnskolen. Når nesten alle informantane våre nemner dette som ei viktig årsak til at dei driv opplæring, tyder det på at denne kompetansen i beste fall er haltande når elevane byrjar i den vidaregåande skolen.

Konsentrasjonen om rettskriving og bøying er svært stor. Det viser at eit anna viktig siktemål med rettleiinga er å få elevane til å stave og bøye orda normrett. Interessa for tyding og ordtilfang er langt mindre. Den interessa som er der for ordtilfang, har helst samanheng med at ein god del bokmålsord ikkje blir godtekne innanfor norma i nynorsk. Nesten 4 av 10 lærarar nemner likevel tyding som ein type informasjon elevane har god nytte av. Det er få av lærarane som driv systematisk og regelmessig opplæring eller rettleiing i bruk av ordbok eller ordliste. Dei fleste gjer det maksimalt ein gong i året, eller helst berre ”ved behov”.

Med unntak av nettutgåvene av Bokmålsordboka og Nynorskordboka blir det ikkje rettleidd i bruk av store eller mellomstore ordbøker. Enkelt sagt driv altså lærarane i undersøkinga vår opplæring og rettleiing i bruk av ordlister, først og fremst for at elevane skal meistre rett ortografi og morfologi når dei skriv norsk, særleg nynorsk. Informasjonen som ei større ordbok kan gje utover dette, kjem ikkje i nemnande grad norske skoleelevar til gode. Ordboka er med andre ord ein dårleg utnyttta ressurs i skolesamanheng.

5.0. Om bruk av ordbøker i lærebøker for norskfaget i vidaregåande skole

Vi har også sett litt på dei nye norskbøkene for studieførebuande program som dei fire største forlaga i Noreg har utarbeidd med utgangspunkt i Kunnskapsløftet 2006. Vi har berre sett på papiirutgåvene, og veit ikkje kva som måtte gøyme seg i nettressursane til desse læreverka. Det er ikkje mykje vi har funne om bruk av ordbøker eller ordlister. Det

er vel heller ikkje å vente all den tid læreplanen er så lite konkret om dette. Som døme kan vi nemne at i eitt av verka (Jansson ofl. 2007), som pr. april 2008 er gjeve ut i eitt band for vg1 og eitt for vg2, finst det eit kapittel om kjelder til kunnskap som er på 12 sider, inkludert bilete og oppgåver. Eitt avsnitt her, på til saman 8 liner, har overskrifta "Leksikon og ordbøker". Av desse 8 linene er to liner brukte på ordbøker. Og då snakkar vi om to liner av totalt nesten 1000 sider i dei to banda til saman. Vi må leggje til at dette verket ikkje skil seg negativt ut mellom dei vi har undersøkt. Situasjonen er ikkje annleis i dei andre verka.

På ei anna side inneheld fleire av lærebøkene oppgåver der ordbøker kan kome til nytte under løysinga. I nokre av oppgåvene blir elevane bedne om å gå direkte til ordboka (eller helst, ordlista) for å finne konkrete svar, men slike oppgåver er det svært få av. Derimot finst det fleire oppgåver der det er mogleg å finne materiale til svar eller diskusjon i ei ordbok. I Jansson ofl. (2007) skil ein t.d. mellom oppsummeringsoppgåver, som ein kan finne svar på direkte i dei ymse emnebolkane i læreboka sjølv, og fordjupningsoppgåver, som ein må gå til eksterne kjelder for å finne svar på. Desse siste er i tråd med eit ideal frå den førre læreplanen der eleven vart samanlikna med ein forskar som i størst mogleg grad skulle formulere problemstillingane sine sjølv og i tillegg finne fram til kjelder der svara var å finne. Ordbøker kan vere slike kjelder. Døme på oppgåver der t.d. Norsk Ordbok er ei aktuell kjelde:

Førebu eit klasseromsforedrag om det døde språket latin, der du a) seier noko om ord og språkssystem i dette språket og b) gjer greie for spor av latin i ordforrådet i norsk og andre europeiske språk. (Jansson ofl. (vg1) 2007:192)

Kor i landet finn vi former av pronomenet i 1. person eintal som begynner på j? (Dahl ofl. (vg3) 2006:284)

Som vi ser, blir ikkje elevane tipsa om kva for kjelder dei kan bruke for å løyse oppgåvene. Spørsmålet er om elevane i tilstrekkeleg grad er klar over at ordboka kan vere eit nyttig hjelpemiddel til å løyse oppgåver som dei ovanfor, og med tanke på det vi har funne i undersøkinga vi har presentert her, er svaret truleg nei.

6.0. Framtidig perspektiv for ordboksbruk i skolen

Er det då realistisk å tru at ordbøker som er nemnande meir omfattande enn ordlister, kan ha noka framtid som ein ressurs i den norske vidaregåande skolen? Resultata frå undersøkinga vår viser at det er ein lang veg å gå for å kome dit, og det vil avhenge av auka innsats for å få det til. Dei større ordbøkene vil neppe konkurrere med ordlistene som lettvinne hjelpemiddel i arbeidet med rettskriving og stavekontroll. Derimot trur vi at til dømes Norsk Ordbok, spesielt i ei framtidig elektronisk utgåve, kan vere ein ressurs på område der det ikkje har vore vanleg å stø seg på ordbok eller ordliste.

Om vi tek utgangspunkt i målformuleringane i Kunnskapsløftet 2006, har vi festa oss særleg ved tre av kompetansemåla for vg3 (tredje året i vidaregåande skole). Der heiter det at elevane skal kunne:

- gjere greie for norsk språkdebatt og språkpolitikk frå 1830-åra til vår tid
- gjere greie for forholdet mellom munnleg og skriftleg språk og for særdrag ved eit utval norske talemålsvarianter
- gjennomføre arbeidet med ei sjølvvald fordjupningsoppgåve og utforme denne som ein munnleg, skriftleg eller samansett tekst med språkleg, litterært eller anna norskfagleg emne

I Norsk Ordbok finn vi mykje som kan brukast i arbeidet med å nå desse kompetansemåla. Vi har tidlegare (Rødningen og Karlsen 2008) lagt fram døme på kva som kan nyttast, korleis det kan nyttast og kven som kan ha mest nytte av det. Her vil vi berre leggje til at det er heilt avgjerande å få gjort lærarar og elevar merksame på kva ordboka har av ressursar til ymse formål. I tillegg må det leggjast til rette for at informasjonen skal vere enkel å finne. Vi kan til dømes tenkje oss ein eigen inngang for skolebruk på heimesidene til ei framtidig elektronisk utgåve av Norsk Ordbok. Med ei gjennomtenkt pedagogisk tilrettelegging bør det vere mogleg for lærarar og elevar i den vidaregåande skolen å hente nyttig informasjon i det som i utgangspunktet er eit omfattande vitenskapleg ordboksverk.

7.0. Sluttord

Undersøkinga vår har vist at ein stor del av norsklærarane i den vidaregåande skolen rettleier i bruk av ordbøker/-lister i nokon grad, men at fokuset er retta mot formell informasjon som staving og bøyning. Dette gjer lærarane trass i at den nye læreplanen frå 2006 ikkje legg vekt på

bruk av ordbok i norskfaget. Dei nye lærebøkene i norskfaget som har kome ut etter læreplanrevisjonen i 2006, fokuserer i svært liten grad på ordbøker som hjelpemiddel og kjelde til informasjon. Men dette er ei lita undersøking, og bruken av ordbøker i den norske skolen bør bli tema for ei meir inngåande gransking enn tilfellet har vore til no. Det vil vere enklare for ordboksprodusentane om ein får vite meir om behova skolen har, og om den praksisen som eksisterer. Behov kan skapast og praksis kan også endrast, men føresetnaden er sjølvstøtt at ein då veit kva ein skal prøve å endre på. Det vil vere ein fordel både for elevar og lærarar om leksikografiske ressursar kan brukast til meir enn som hjelpemiddel til å skrive rett. Det vil også vere interessant for ordboksredaksjonane og forlaga om ei betre pedagogisk tilrettelegging kan opne for nye bruksområde for produkta vi utviklar.

Kjelder

- Berge, Anne Lene ofl. 2006: *Spenn. Norsk for studieforbereidende utdanningsprogram vg1*. Oslo: Cappelen.
- Dahl, Berit Helene ofl. 2006: *Grip teksten. Norsk vg1, Norsk vg2, Norsk vg3 Studieforbereidende utdanningsprogram*. Oslo: Aschehoug.
- Jansson, Benthe Kolberg 2007: Ordlista – den gode hjelparen? I: Anne Steinsvik Nordal (red.): *Betre nynorskopplæring*. Høgskulen i Volda. Skrifter frå Nasjonalt senter for nynorsk i opplæringa nr. 2, 27–41.
- Jansson, Benthe Kolberg ofl. 2007: *Tema Vg1, Tema Vg2*. Oslo: Samlaget.
- Jomisko, Anne Lise ofl. 2007: *Spenn. Norsk for studieforbereidende utdanningsprogram vg2*. Oslo: Cappelen.
- Rødningen, Dagfinn og Knut E. Karlsen 2008: Leksikografi i eit pedagogisk perspektiv – ein presentasjon av Norsk Ordbok for skoleelevar og studentar, (kjem i) *Nordiske Studier i Leksikografi 9*.
- Røskeland, Marianne ofl. 2006: *Panorama. Norsk vg1, Norsk vg2, Studieforbereidende*. Oslo: Gyldendal.
- Statistisk sentralbyrå 2004a:
<http://www.ssb.no/emner/04/02/utlaerer/tab-2004-09-20-03.html>
 (henta mai 2008)
- Statistisk sentralbyrå 2004b:
<http://www.ssb.no/emner/04/02/utlaerer/tab-2004-09-20-04.html>
 (henta mai 2008)

Statistisk sentralbyrå 2007:

<http://www.ssb.no/vis/emner/04/02/20/utgrs/main.html>

(henta juni 2008)

Svensén, Bo 2004: *Handbok i lexicografi*. Stockholm: Norstedts Akademiska Förlag.

Underhill, Adrian 1985: Working with the monolingual learners' dictionary. I: Robert Ilson (ed.): *Dictionaries, lexicography and language learning*. Oxford, New York, Toronto, Sydney, Frankfurt: Pergamon Press, 103–114.

Vikør, Lars S. 1993: *The nordic Languages. Their Status and Interrelations*. Oslo: Novus.

Wiegand, Herbert Ernst 1977: Nachdenken über Wörterbücher. Aktuelle Probleme. I: *Nachdenken über Wörterbücher*. Mannheim/ Wien/ Zürich: Bibliographisches Institut, 51–102.

Ordbøker/-lister

BOB = *Bokmålsordboka*, Kunnskapsforlaget (papir).

BOB nett = *Bokmålsordboka*

(http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek_nynorsk.html).

BOL Sam = *Bokmålsordliste: ordbok for skoleverket*, Håvard Hjulstad og Lars Sødal, Samlaget.

BOL vgs Asch = *Bokmålsordliste for den videregående skolen*, Lars Anders Kulbrandstad og Einar Lundeby, Aschehoug.

ESC BM = *Escolas ordbok: bokmål*, Ragnvald Taule, Escola forlag.

ESC NN = *Escolas ordbok: nynorsk*, Ragnvald Taule, Escola forlag.

Ling NOL Kunn = *Lingua. Nynorsk ordliste*, Kunnskapsforlaget.

NOB = *Nynorskordboka*, Det Norske Samlaget (papir).

NOB Caf = *Norsk ordbok – bokmål*, Aagot Landfald og Kjell M. Paulsen, Cappelen.

NOB nett = *Nynorskordboka*.

(http://www.dokpro.uio.no/ordboksoek_nynorsk.html)

NOL Sam = *Nynorsk ordliste*, Alf Hellevik, Samlaget.

NOL Univ = *Nynorsk ordliste for alle*, Jon Bjones og Halvor Dalene, Universitetsforlaget.

NOL vgs Asch = *Nynorskordliste for den vidaregåande skolen*, Lars Anders Kulbrandstad ofl., Aschehoug.

Norsk Ordbok. *Ordbok over det norske folkemålet og det nynorske skriftmålet*. 1966–. Oslo: Det Norske Samlaget.

Tanum = *Tanums store rettskrivingsordbok*, Kunnskapsforlaget.

Læreplanar

<http://www.utdanningsdirektoratet.no> (Det norske utdanningsdirektoratet) (Kunnskapsløftet 2006, Læreplanverket for den tiårige grunnskolen, Reform 94).

<http://www.faellesmaal.uvm.dk> (Det danske Undervisningsministeriet) (Fælles mål).

<http://us.uvm.dk/gymnasie/vejl/index.htm?menuid=1540> (Det danske Undervisningsministeriet) (Vejledninger og læreplaner til fagene i de gymnasiale uddannelser).

<http://www.skolverket.se/sb/d/468> (Det svenska Skolverket) (Läroplan för det obligatoriska skolväsendet, förskoleklassen och fritidshemmet).

[http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=15&skolform=11&id=2087&extraId=\(Grundskola,kursplan\)](http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=15&skolform=11&id=2087&extraId=(Grundskola,kursplan)).

[http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=7&skolform=21&id=S&extraId=\(Gymnasialutbildning\)](http://www3.skolverket.se/ki03/front.aspx?sprak=SV&ar=0607&infotyp=7&skolform=21&id=S&extraId=(Gymnasialutbildning)).

Knut E. Karlsen
Universitetet i Oslo
Norsk Ordbok 2014
Postboks 1021 Blindern
0315 Oslo
k.e.karlsen@iln.uio.no

Dagfinn Rødningen
Universitetet i Oslo
Norsk Ordbok 2014
Postboks 1021 Blindern
0315 Oslo
dagfinn.rodningen@iln.uio.no

Appendiks: spørjeskjema

UNDERSØKING AV ORDBOKSBRUK I NORSKFAGET I VGS

Det finst lite forskning om korleis og i kor stor grad ordbøker blir brukte i undervisninga i skolen. Vi er forskarar/redaktørar i prosjektet Norsk Ordbok 2014 ved Universitetet i Oslo, og har teke initiativ til eit forskingsprosjekt for å finne ut meir om korleis einspråklege ordbøker (papirbaserte og nettbaserte) blir brukte i norskfaget i den vidaregåande skolen i Noreg.

Resultata frå undersøkinga vil berre bli brukte til forskingsformål og kjem til å bli presenterte på forskingsseminar og i form av artiklar i fagtidsskrift. Formålet er å få oversikt over kva som er praksis i norskfaget i den vidaregåande skolen, og eventuelt leggje til rette for at ordbøker blir nytta på best mogleg måte i pedagogisk samanheng.

Undersøkinga er anonym. Vi treng likevel nokre bakgrunnsopplysningar for å kunne ordne materialet.

Opplysningar om læraren:

kvinne mann

Alder

- under 30
 30–39
 40–49
 50–59
 60 og eldre

Fylke:

.....

Utdanning i norsk/nordisk språk og litteratur

- hovudfag/masternivå
 mellomfag
 grunnfag/årseining
 mindre enn eitt års utdanning i norsk frå høgskole/universitet
 anna (spesifiser):
-

Erfaring i å undervise i norsk i vidaregåande skole (tal på år):

.....

Kryss av her dersom du ikkje underviser / aldri har undervist på studieførebuande utdanningsprogram/studieretning for allmenne fag

Bruk baksida av arket dersom du treng meir plass.

1 Driv du aktiv rettleiing/opplæring i bruk av ordbok/ordliste (papirbaserte eller nettbaserte) blant elevane?

ja nei

Viss nei, kvifor ikkje:

.....

.....

(Dersom du har svart nei på spørsmål 1, er du ferdig med skjemaet. Mange takk for hjelpa!)

2 Kvifor driv du opplæring/rettleiing i bruk av ordbøker/ordlister (papirbaserte eller nettbaserte)?

.....

.....

.....

3 Kor ofte og kor mykje driv du rettleiing/øving i ordboks-/ordlistebruk (papirbaserte eller nettbaserte) blant elevane?

.....

.....

.....

4 Korleis gjer du dette? (Du kan setje fleire kryss.)

Går gjennom forklaringa/innleiinga i ordboka/ordlista

Driv praktiske oppslagsøvingar (spesifiser):

.....

.....

Anna (spesifiser):

.....

.....

.....

5 Er det forskjell i rettleiingspraksisen din mellom nynorskordbøker/-ordlister og bokmålsordbøker/-ordlister?

ja nei

Viss ja, kva består denne forskjellen i?

.....

.....

.....

6 Kva informasjon meiner du elevane har mest nytte av i dei ordbøkene/ordlistene (papirbaserte eller nettbaserte) som du bruker i undervisninga i norskfaget? (Du kan setje fleire kryss.)

- rettskriving
- bøyning
- tyding
- oversikt over valfrie former
- anna (spesifiser):

.....

.....

7 Er det noko du saknar i dei ordbøkene/ordlistene (papirbaserte eller nettbaserte) du bruker i undervisninga?

nei

ja (spesifiser):

.....

- 8 Kva for ordbøker/ordlister (tittel, forlag, ev. nettordbok) bruker du / har du brukt i undervisninga?

.....

.....

.....

.....

.....

Mange takk for at du tok deg tid til å svare på spørsmåla!

Med vennleg helsing

Dagfinn Rødningen
dagfinn.rodningen@iln.uio.no
22 85 72 15

Knut E Karlsen
k.e.karlsen@iln.uio.no
22 85 48 61

Norsk Ordbok 2014
Institutt for lingvistiske og nordiske studium
Universitetet i Oslo